

## Nagy Mária Dögöljön meg?

Magyar Nemzet, 2008.04.26.

Legalább három, az utóbbi években megjelent közmondás- és szólásgyűjtemény vési az agyunkba, nehogy véletlenül megfeledezzünk róla: „dögöljön meg a szomszéd tehene is”. (Forgács Tamás: Magyar szólások és közmondások szótára, Tinta Kiadó, 2003; T. Litovkina Anna: Magyar közmondástár, Tinta Kiadó, 2005; Forgács Tamás: „Állati” szólások és közmondások – A felfuvalkodott békától a szomszéd tehénig, Akadémiai Kiadó, 2005.) De ez még nem elég. Mintha azt is jól a fejünkbe akarnák verni, hogy ez a szólás kimondottan és csakis a magyar népi bölcsesség párlata. Forrásként ugyanis a Magyar Hírlap egy 1995-ben megjelent számából merítenek, amely ezt a magyarázatot fűzi hozzá: „Kétségtelen, hogy tudtommal egyetlen más nép közmondásgyűjteménye sem ismeri azt a két szólást, hogy »a szomszéd rétje mindig zöldebb«, vagy hogy »dögöljön meg a szomszéd tehene is«. Irigyek vagyunk, s a jót nem, csak a rosszat hisszük el kapásból” (MH, 1995. december 9., 7. oldal).

Hát így. Forgács Tamás 2005-ben megjelent gyűjteménye összehasonlító szándékkal felsorolja a szólások idegen nyelvű megfelelőjét: a német, francia, olasz, orosz szólások mellett gyakran ott találjuk az angol, finn, spanyol, sőt japán, kínai vagy arab változatot is. T. Litovkina Anna anyanyelve – szakmai önéletrajza szerint – az orosz, de a magyaron kívül kitűnően tud angolul és még ki tudja, hány nyelven (a szláv nyelvekben, feltételezem, fordító nélkül is eligazodik). Így hát nem győzők csodálkozni, hogy a két kiváló nyelvész soha sehol nem találkozott a tehenes mondással, csak a magyarban, ott is a Magyar Hírlap kétes értékű etimologizálásával.

Forgács Tamás a minap elmondta a Kossuth rádióban: ez a kiszólás annyira magyar, hogy forrása egy magyar vicc. Ami eléggé fából vaskarika, hiszen a viccek jókora (talán nagyobb?) részének a schengeni határok feltalálása előtt sem kellett útlevel. A Brezsnjev-viccek nagy valószínűséggel a Szovjetunióból indultak világhódító útjukra, és bizonyára tőlünk is terjedtek a béketáborban például azok az ötvenhatos viccek, amelyeknek a csattanója más nyelv(ek)en is jókorát szólt. A Forgács Tamás által ismertetett vicc még csak nem is csattant igazán magyarul. Egy amerikai, svájci és magyar gazdának elpusztult a tehene, de megjelenik a jó tündér, aki teljesíti egy-egy kérésüket. A svájci gazda egy tehenet szeretne a régi helyett, az amerikai kettőt, mert az a biztos, mire a magyar azt kívánja, hogy „dögöljön meg a szomszéd tehene is”. Hol csattan ez magyarul? Szerintem sehol. Éspedig azért, mert más nyelvből kerülhetett hozzánk, ahol még tökéletes lehetett a csattanó (a vicc alapjául szolgáló közmondásban nem volt például „is” szócska). Nyelvileg mennyivel magyarosabb, logikailag pedig kézenfekvőbb volna, ha így hangzana: dögöljön meg a svájci (vagy az amerikai mindkét) tehene! „Is” nélkül. De még mindig marad a kérdés: mi a helyzet a szomszédal? Ő hogy került csizmaként az asztalra?

A szomszéd réjtéről viszont elmondta a tanár úr, hogy abban nem volt igaza a Magyar Hírlap publicistájának, mert ő bizony azóta megtalálta más nyelvekben is. Bizony, bizony, a szomszéd tehénét is megtalálhatta volna! Még Kínáig sem kellett volna elmennie kutakodni, csak ide a szomszédba. Az arany a sárban is arany.

Kilencven tájt megírtam a Valóság című Bukarestben kiadott hetilapban, mennyire elképeszt a „să moară capra vecinului” (dögöljön meg a szomszéd kecskéje – figyelem, az eredetiben nincs „is” szócska!) tősgyökeres román közmondás (szemlélete és gyakorlata), amelyhez még csak hasonlót sem ismerek a magyarban. Sem Margalits Ede (Magyar közmondások és közmondásszerű szólások, 1896), sem O. Nagy Gábor gyűjteményei nem tudnak ilyen rosszindulatot, kárörömöt tükröző magyar szólásról. A legerősebb, amelyet Margalitsnál találtam ebben a témában, mindössze enyhe irigységet fejez ki: „Bánja, hogy a szomszéd téhennek nagyobb a tölgye.”

O. Nagy Gábor (Magyar szólások és közmondások, 1966) viszont sok olyat felsorol, amelyek éppenséggel ellentétesek a tehénpusztulás kívánásában kifejeződő mentalitással: „Ki a szomszéd lepedőjét nem őrzi, a maga lazsnakját (pokrócát) sem becsüli”; „Nem kell azon örvendeni, mikor a szomszéd háza ég”; „Szomszédoddal jó házat fedni” stb.

A – hosszú évszázadok során lepárolt, véglegessé csiszolódott – magyar népi bölcsességek, közmondások és szólások tisztességre, visszafogottságra, jóakaratra, segítőkészségre, becsülettel végzett munkára, türelemre, békességkeresésre, belátásra, elnézésre oktatnak, ösztönöznek, szemléletüktől idegen a „szemet szemért” bosszúállásra kész hajlandósága, a szándékos ártás vagy a rosszakarat megnyilvánulása.

Vegyünk ezek után néhány szemléletes, egészen másfajta hozzáállásról tanúskodó román közmondást (a saját fordításomban): „Arde casa mea, dar arde si a vecinului” (Ég a házam, de [legalább] ég a szomszédé is); „A ascunde ac in miere” (Tűt rejt [valakinek] a mézébe) – ehhez képest bagatell az „üröm az örömben”!; „A băga musca-n lapte” (Legyet szór [vagy öl, csempész valakinek] a tejébe); „A băga bete-n roate” (Botot dug a kereke küllői közé) – itt is sokkal jámborabbak vagyunk, amikor „keresztbe teszünk”, ahelyett hogy összetörnénk a másik szekérének a kerekét, bár érzésem szerint ez a „keresztbe tesz” is csak nemrég jelenhetett meg a magyarban.

Egyszóval én románul találkoztam életemben először a „dögöljön meg a szomszéd valamije” (ott történetesen a kecske az áldozat, de ismerik a tehenes változatot is) közmondással, amely nyelvben előszóban és írásban egyaránt bevett, mindennapi fordulat. Miután megírtam, elmorfondírozva azon, hogy úgy tűnik, a közmondások mélyén valóban ott rejtőzik a nép lelke, amely kigyöngyözte magából őket, egyetlen olvasói levél sem érkezett cáfolatul. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy hozzám hasonlóan más erdélyi magyar sem ismeri nyelvünkben sem ezt a szólást, sem hasonlót.

Az erdélyi magyarok továbbra is rendületlenül román illetőségűnek tudják. Talán azért, mert felismerik benne a román (balkáni) ember felfogását, világlátását, magatartását, a másik emberhez való viszonyulását. Például: Erdélyi Riport (2004/49.), Nagyvárad: „Ebben a nyilatkozatban rejlik a negyedik mondás: Dögöljön meg a szomszéd kecskéje. Igaz, ez román bölcsesség, de ha valaki valakivel öszszebújik, akkor a szellemiségük is hat egymásra.” Élet és Irodalom (2007. november 16.), Markó Béla: „...de legfőképpen azt szeretné, hogy »dögöljön meg a szomszéd kecskéje is«. (Erről a közmondásról eddig azt hittem, hogy csakis román, most kénytelen vagyok magyarra lefordítani.)” Népszabadság (2008. március 8.), Biró Béla, Sepsiszentgyörgy: „»Dögöljön meg a szomszéd kecskéje is«, ahogyan a román közmondás mondaná.”

Még furcsább, hogy a Délvidéken élő Mirnics Károly tősgyökeres szerb szállóigeként említi (Magyar Kisebbség, 2000/1.): „A szerbek két népszerű szállóigéjének egyike – messzemenően az első – az, hogy »a szerb örömmel megy katonának«... Csak e szállóige után következik az a másik, hírhedt, hogy »dögöljön meg a szomszéd tehene«.” Pro Minoritate (1996. március 30.), Szilágyi Imre (politológus, történész, kutatási területe a délszláv térség): „Az igazán aggasztó az, hogy az eddig általuk lakott városrészeket felgyújtják [a menekülő szerbek], ezáltal is igazolva, hogy él még annak a régi jó balkáni mondásnak a szelleme, hogy dögöljön meg a szomszéd tehene is.”

Vagy nem is olyan furcsa, hogy egyaránt jól és főleg régóta ismerik tőlünk délre, délkeletre, keletre? Legalább Schütz István Fehér foltok a Balkánon című könyvének megjelenése (2002) óta Magyarországon is lehet tudni, hogy az az egész térség azonos kultúrkörhöz tartozik, amelyben azonos mentalitás uralkodik: „A balkáni népek hosszú, néhány esetben évezredes egymás mellett élésük során megismerték egymás folklórkincsét, mítoszait, népi hiedelmeit, zenéjét, dalait, táncait, népviseletét stb. Itt is Nicolae Iorga román történészre hivatkozhatunk, aki öregkorára lehiggadva és nacionalizmusából kigyógyulva az 1920-as évek végén franciául kiadott egyik monográfiájában (tudomásunk szerint azóta sem jelent meg románul) minden szépítés nélkül kijelentette, hogy egy-egy román és bolgár, egy-egy albán és montenegrói stb. falu alapjában véve csak lakóinak nyelvében tér el egymástól.”

Visszatérve a szólásmondáshoz: az viszont valóban meglepő, hogy a németben sem ismeretlen (vajon mikor, honnan szerezték be?), és szintén a kecske húzza benne a rövidebbet, akárcsak a románban. Egy internetes fórumban (2008. január 28.) találtam rá utalást: „Klar wird sie [die SPD] keinen Erfolg haben. Es ist aber nun mal so in einem System, das nicht mehr funktioniert. Wenn

meine Ziege krepirt, soll dem Nachbar seine auch krepieren.” (Világos, hogy nem lesz sikere [az SPD-nek]. Olyan rendszer része, amely már nem működik. Ha az én kecském megdöglött, dögljön meg a szomszédé is.)

Román nyelven (azt tartják róla, hogy „vorbă românească strămoșească”, „ősi román szólás”) a kecskés változatból 23 100, a tehenesből 9730 találatot jelez az internetes kereső, szerbül (déli szomszédaink „stara srpska poslovica”, „régiszerb közmondásnak” tudják) mintegy 20 ezret (a „komšiji crkne krava” csak egyik előfordulási lehetőség, de több formában felbukkanhat, mindegyikre nem is tudtam rákeresni; tehénnel ismerik, ott sincs benne „is”), magyarul 12 ezret. Nálunk vajon miért terjed, kik terjesztik, miért könyvelték el egyesek egyenesen magyar vétetésűnek? Íme egy szép kis gyűjtemény!

Magyar Hírlap (1998. május 28.): „Sajnos egyre ritkább mostanában a sportszerűség. Sokkal inkább tapasztalható az ősi magyar átok továbbélése, vagyis ha nekem valami nincs, hiányzik, vagy nem sikerül úgy, ahogyan akarom, esetleg minden különösebb ok nélkül azt kívánjuk, dögljön meg a szomszéd tehene is.” Magyar Hírlap (1998. június 23.): „Vége a választásoknak. Megdöglött a szomszéd tehene is [hát még kié?], úgyhogy most már minden rendben. Merthogy a szocialista kormány le van váltva.” Északindex.hu (2001. január 17.), N. G. beszélgetése Havas Henrikkel: „A Tv 2 azt hitte, ha a Jenőt elcsábítja a Heti hetesből, akkor az szétesik, csökken a nézettsége, s az majd milyen jó lesz neki. A dögljön meg a szomszéd tehene is effektussal álltunk szemben.” SZDSZ-fórum (2006. június 14.), DEMOK bejegyzése: „Persze, ha a régi jó magyar szokásból indulunk ki, tehát abból, hogy dögljön meg a szomszéd tehene is, akkor ez teljesen helyénvaló.” MÚOSZ-honlap (2007. június 28.): „A magyarok legfőbb vezérelve: mindenben kételkedni, mindent megtorpedózni. Ezt egy frappáns szállóigével foglalják össze: dögljön meg a szomszéd tehene.” 168 Óra-fórum (2007. október 1.), nofene bejegyzése: „A magyar lelkület kifejeződései: ...dögljön meg a szomszéd tehene is... Tisztelt fórumtársak, a lista folytatható!”

Mint látjuk, különösen kedvelik balliberális lapokban, körökben. Most már csak az a kérdés, miért akarunk mi mindenáron kisajátítani magunknak (vagy akarnak kisajátítani, tulajdonítani nekünk?, mintegy ránk tukmálni?) olyan szólást, amelynek nem mi vagyunk a megalkotói, amelynek esetleg meg sem lehet állapítani a születési helyét, szavakba foglalóinak kilétét. Ezt is bevállaljuk? Vagy bevállalják nekünk? A mi nevünkben?

A közmondások, szólások, szóláshasonlatok minden esetben annak a népnek a gondolkodás- és érzésvilágát tükrözik, amelyik létrehozta őket. Kifejezik az együttélés viszonyrendszerét, megfogalmazzák követendő értékeket, erkölcsi normákat – vagy éppen ezek hiányát, az eluralkodott rossz viszonyt, elmérgesedett helyzetet, rosszérezést öntik formába. Az „átkos” utolsó évtizedeiben „szerencsésen” összetalálkozhatott a szóban forgó szólásból áradó balkáni mentalitás és a létező szocializmus lényege (kilátástalanság-, lefojtottság- és tehetetlenségérzés, nivellálás, kontraszelekció), ami sok lelket tehetett fogékonnyá a balkáni bölcsesség befogadására. (Napjainkban viszont a posztmodern durvulás jegyében románul már olyan változatát is láttam, hogy dögljön meg nem a szomszéd kecskéje, hanem maga a szomszéd.) De lassan ideje volna, hogy méltó helyére, a feledés homályába száműzzük. Ha mégis használjuk – ha ránk tör az önostorozás, önbírálat, öngúny tömör megfogalmazásának elháríthatatlan kényszere –, ne felejtjük el hozzátenni: balkáni közmondás.

Balkáni még akkor is, ha jeles parömiológusaink (a közmondás- és szólástudomány tudorai) ennek hírét sem hallották. Persze nem zárom ki, hogy dehonesztáló íze vagy ismeretlen eredete miatt egyetlen nyelv gyűjteményeiben sem iktatták a saját közmondásaik közé. Csak a magyarban. A kutatók szeme ott is csak egy tájékozatlanságra valló, téves állításon akadt meg, holott mint láttuk, korábban is, később is találhattak volna számtalan (akár magyar nyelvű) utalást széles körű (balkáni) elterjedtségére.